

DOI 10.31558/2307-2318.2021.4.9

УДК 332.14

JEL: O38, R58

Горлов Є.І.,

аспірант, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Безгін К. С.,д-р екон. н., професор, професор кафедри менеджменту та поведінкової економіки
Донецького національного університету імені Василя Стуса

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-АКТИВНИХ СЕРЕДОВИЩ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Перспективи розвитку національної економіки нерозривно пов'язані з економічним та інноваційним розвитком регіонів. У зв'язку з цим формування інноваційно-активних середовищ на регіональному рівні, побудова національної інноваційної системи та, як наслідок, економічний розвиток держави вимагають активної участі регіонів у впровадженні інноваційних процесів. Стаття присвячена визначенню факторів, які обумовлюють необхідність інноваційного розвитку регіону. Визначено склад типового регіонального інноваційно-активного середовища, описано його підсистеми. Встановлено, що основними підсистемами РІАС є наукова та виробничо-технічна підсистеми. Розглянуто основні функції підсистем регіонального інноваційно-активного середовища та визначено основних учасників кожної підсистеми. Визначено зовнішні чинники, які впливають на розвиток та функціонування РІАС та встановлено, що саме держава, що на регіональному рівні представлена органами державної влади та органами місцевого самоврядування повинна стати каталізатором розвитку інноваційно-активних середовищ.

Ключові слова: регіональний інноваційний розвиток, інноваційно-активне середовище, інноваційна політика, інновації

2 рис., 1 табл., 6 літ.

Постановка проблеми. В останні роки в дослідженнях інноваційної сфери, регіонам, як об'єктам аналізу приділяється все більше уваги. Це пов'язано з ростом тенденції розміщення інноваційних компаній або дослідницьких підрозділів міжнародних корпорацій в певних регіонах, формування регіональних інноваційних середовищ і мереж, розвитку певних галузей знань в обраних компаніями регіонах. Ці зміни, враховуючи глобалізацію економіки, визначають значимість регіону в сфері створення, поширення і комерціалізації нових знань і технологій.

Регіональне інноваційно-активне середовище (РІАС) – це не тільки сприятливе для інновацій інституційне середовище, у межах РІАС ефективно реалізується політика державної фінансової підтримки фундаментальних наукових досліджень, а також можливість фінансування інновацій приватними фінансовими і нефінансовими організаціями, тому регіональна інноваційна політика може розглядатися як стратегія або набір стратегій реалізації інноваційних пріоритетів в межах національної інноваційної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань особливостей формування регіональних інноваційно-активних середовищ або систем присвячені праці вітчизняних і зарубіжних вчених, таких як Л.І. Федулова, А.М. Поручник, І.О. Дегтярьова, І.Ю. Підоричева, В.І. Дубницький та інші. Низька результативність інноваційної діяльності, обумовлена відсутністю системного підходу до формування регіональної інноваційної політики, як результат, на сучасному етапі, для нашої держави характерні недосконалості її реалізації. Враховуючи це є необхідність у більш глибокому вивченні методологічних основ формування регіональних інноваційно-активних середовищ.

Мета статті полягає у дослідженні та систематизації факторів формування регіональних інноваційно-активних середовищ, а також визначення їх учасників, функцій та підсистем.

Виклад основного матеріалу. Об'єктивний процес суспільного розвитку показує, що економічні та соціальні інтереси людей безпосередньо пов'язані з регіонами, а їх реалізація серед найважливіших проблем сучасного етапу висуває вимогу забезпечення ефективного регіонального розвитку. Інноваційна складова відіграє важливу роль в економіці будь-якої країни. По-перше, будь-яка держава завжди прагне бути конкурентоспроможною у світовій економіці, по-друге, інноваційна складова інвестиційного розвитку економіки завжди є пріоритетним напрямком економіки. Найбільш ефективним інструментом підтримки конкурентоспроможності національної економіки є національна інноваційна система, а також її складові, тобто регіональні інноваційно-активні середовища.

Системний підхід вимагає дослідження регіонального інноваційно-активних середовищ, як органічної частини, з одного боку інноваційної системи країни, а з іншого – економічного інноваційного середовища регіону. Останньому притаманні певні ознаки, риси, умови функціонування, використання людського капіталу і нових знань з метою підвищення конкурентоспроможності регіону та затвердження його самодостатності в умовах сучасної економіки.

Доцільність формування регіональних інноваційно-активних середовищ обумовлюється такими факторами:

- облік індивідуальних особливостей соціально-економічної структури регіонів і прагнення до збереження і зміцнення вже сформованої в регіоні системи;

- передбачувані важелі стимулювання інноваційної активності, які об'єктивно змушують учасників інноваційного процесу перейти до комерціалізації науково-технічних знань та досягнень;

- створення сприятливих умов для розвитку інноваційного бізнесу, що дозволить вирішити ряд гострих соціально-економічних проблем шляхом створення нових робочих місць;

- формування регіонального інноваційно-активного середовища, як сукупності підприємств і організацій, які працюють в інноваційній сфері регіону, що дозволяє виявити можливі типи їх взаємодії з метою розробки регіональних інноваційних програм, формування регіональної інноваційної політики;

- функціонування регіональних інноваційно-активних середовищ в країні, які мають бути направлені на максимально ефективне використання наявного інноваційного потенціалу регіонів;

- виділення регіонального інноваційно-активного середовища, як самостійного об'єкта управління, що є одним з ключових умов постійної орієнтації науково-дослідних організацій на реалізацію програм регіонального розвитку.

Регіональне інноваційно-активне середовище формується під впливом великої кількості об'єктивних для даного регіону факторів, включаючи його розміри, наявність природних, технічних, організаційних, інформаційних, інституціональних і людських ресурсів, які є довгостроковими детермінантами напрямку і швидкості еволюції інноваційної активності. У кожному регіоні через різні фактори формується свій промисловий комплекс, який займає особливе місце в територіальному поділі праці, використанні коштів виробництва, природних, трудових і грошових ресурсів. Все це обумовлює різноманіття цілей регіонального інноваційного розвитку.

Створення регіональних інноваційно-активних середовищ не вимагає обов'язкового вирівнювання показників науково-технічного розвитку на всіх територіях. Питання в іншому: як використовувати переваги кожного регіону, не прагнучи до абсолютного рівності науково-технічного розвитку. Як елемент соціально-економічного розвитку регіону, регіональне інноваційно-активне середовище є інструментом підвищення конкурентоспроможності виробників даного регіону, який забезпечує зайнятість найбільш кваліфікованої частини населення і сприяє підвищенню загального освітнього рівня населення та соціального добробуту.

Регіональна інноваційно-активне середовище об'єднує організації та підприємства, розташовані на одній території, які здійснюють діяльність по створенню, комерціалізації та поширенню інновацій. У той же час РІАС охоплює сукупність організацій інноваційної інфраструктури, органів регіонального управління та інституцій, які забезпечують реалізацію механізмів інноваційного розвитку та відповідають як особливостям, так і вимогам функціонування національної інноваційної системи.

Основною метою діяльності регіонального інноваційно-активного середовища є модернізація виробництва за допомогою впровадження нових видів продукції і технологічних процесів. Адже, відмінність сучасного підходу до розвитку інновацій та інноваційних процесів полягає в тому, що інновації в системі економіки знань базуються не стільки на нових комбінаціях ресурсів і винаходах, як це було в епоху індустріальної економіки, скільки на ефективному використанні інформаційного потоку знань, отриманих у результаті прогресу науки й технологій [1, с.146]. Ефективність регіонального інноваційно-активного середовища залежить від позитивного впливу оточуючих його підсистем.

Склад типової регіонального інноваційно-активного середовища можна представити у вигляді сукупності його структуроутворюючих підсистем (рис. 1). Слід зазначити, що кожне окреме регіональне інноваційно-активне середовище може мати як кілька відмінних особливих елементів, так і елементи, наділені особливими відмінними властивостями. Також можуть відрізнятися форми і умови взаємодії функціональних блоків, органи і умови координації, напрямки розвитку та інше.

В процесі функціонування всі відмічені підсистеми впливають одна на іншу і на аналогічні системи вищого порядку, тобто регіональне інноваційно-активне середовище слід розглядати, як відкриту систему, яка тісно пов'язана з іншими економічними та громадськими системами. Так, наприклад, фінансова підсистема регіонального інноваційно-активного середовища є сукупністю елементів, спрямованих на формування, розподіл і використання фондів коштів на інноваційний розвиток регіону, в той же час є складовою фінансової системи регіону і держави.

На наш погляд основними підсистемами РІАС є:

Наукова підсистема. Зв'язок академічних, науково-дослідних, дослідно-конструкторських підрозділів, великих корпорацій і державних структур, стратегічних

цілей розвитку, як умов генерації знань та інновацій та у підсумку функціонування інноваційно-активного середовища.

Виробничо-технічна інфраструктура. Сукупність середніх і великих підприємств, що визначають спеціалізацію регіональної економіки, а також малих підприємств, технопарків та інноваційних центрів, метою яких є поширення та використання знань.

Нормативно-правова підсистема. Сукупність нормативно-правових актів, за допомогою якої відбувається регулювання правовідносин між учасниками інноваційної діяльності, в тому числі в галузі фінансів, а також юридичні консультаційні центри, які надаються різні послуги, перш за все послуги з захисту інтелектуальної власності;

Фінансова підсистема. Сукупність економічних відносин, пов'язаних з формуванням, розподілом і використанням грошових фондів у зв'язку з реалізацією регіональних інноваційних проектів;

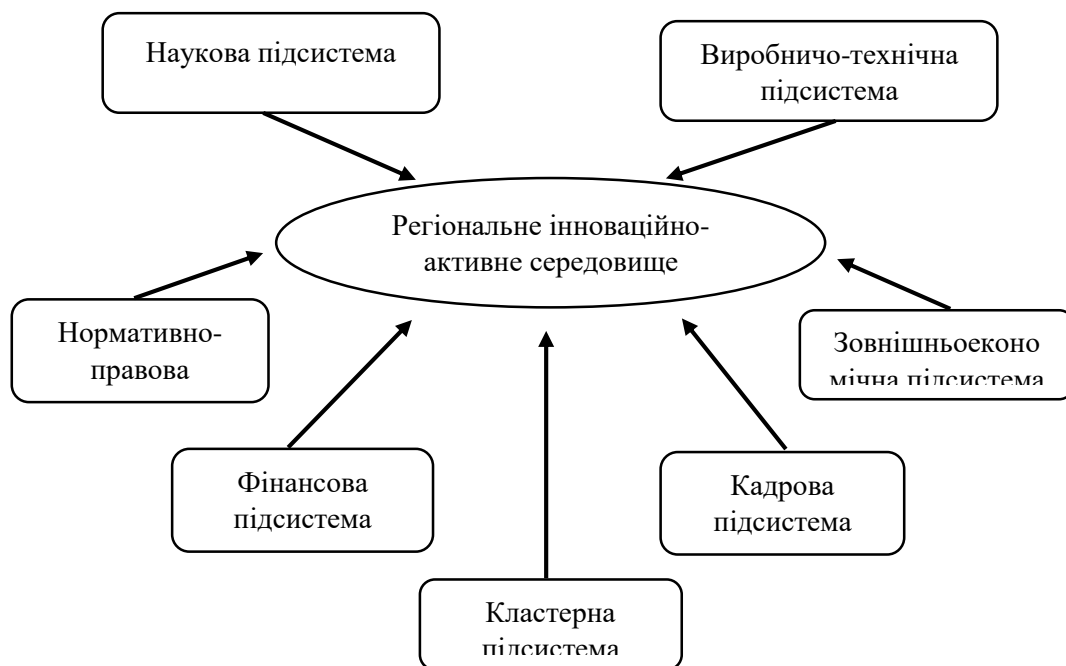

Рис.1. Підсистеми (елементи) регіонального інноваційно-активного середовища

Кластерна підсистема. В даний час, важко говорити про ефективність кластерів, тому на даному етапі зупиняємося на кластерному потенціалі. Кластерний потенціал відображає виробничу, промислову структуру регіону, його виробничий потенціал і включає в себе цілу сукупність взаємозв'язків (між різними структурами, підприємствами і установами). Потенціал розглядається як сукупність наявних ресурсів і можливість їх використання для досягнення поставлених цілей;

Кадрова підсистема. Сукупність навчальних закладів та організацій, що здійснюють підготовку та перепідготовку кадрів у сфері науково-інноваційного менеджменту, технологічного аудиту, маркетингу;

Зовнішньоекономічна підсистема. Сукупність компаній та організацій за рахунок яких регіон входить в світову економіку, та які дозволяють визначити місце регіону в глобальній конкуренції.

У структурі РІАС взаємодіють різні учасники інноваційної діяльності. Можна виділити такі наступні групи учасників (Рис. 2):

бізнес-сектор: компанії, фірми, підприємства, фінансові організації. Також елементи інноваційної інфраструктури регіону: промислові парки, технопарки, інноваційні центри;

державний сектор: органи місцевого самоврядування, органи державної влади, міністерства, профільні організації, регулюючі органи, державні підприємства;

науково-дослідний сектор – заклади вищої освіти, НДІ, дослідницькі компанії. Сюди також можна віднести організації інноваційної інфраструктури ЗВО і регіону: бізнес-інкубатори, офіси трансферу і комерціалізації технологій.

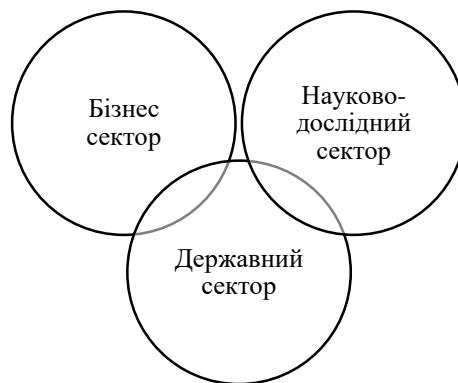

Рис.2. Основні учасники регіональних інноваційно-активних середовищ

Віднесення учасника до будь-якої підсистеми РІАС визначається в першу чергу функцією (табл. 1), яку він виконує, його завданнями та цілями діяльності, оскільки організаційні форми і назви організацій, які виконують одну й ту ж функцію, можуть відрізнятися в кожному окремому регіоні.

Всі ці підсистеми в рамках РІАС формуються з окремих елементів за функціональною ознакою, виконують різні функції, взаємопов'язані між собою і взаємодіють. Така структурна модель РІАС дозволяє виявити найбільш істотні зв'язки, внутрішні взаємовідносини підсистемами.

Отже, взаємозалежність між структурними підсистемами й учасниками РІАС являє собою своєрідний тип зворотного зв'язку: не лише бізнес-середовище впливає на учасників інноваційного процесу, а й вони видозмінюють його в результаті своєї діяльності [2, с.9].

Однак окрім внутрішніх підсистем на регіональні інноваційно-активні середовища впливають зовнішні фактори, їх можна умовно поділити на ті, на які РІАС може впливати та ті, які не піддаються впливу.

Можна виділити наступні фактори, які не піддаються впливу РІАС:

макроекономічні чинники (інфляція, економічне зростання);

політичні;

культурно-історичні;

регіональні інноваційні системи сусідніх регіонів;

загальнонаціональна інфраструктура.

До факторів зовнішнього середовища, що змінюються під впливом процесів РІС, можна віднести:

економічну, господарську систему регіону;

інфраструктуру регіону;
 регіональні державні інститути;
 фінансову систему регіону;
 систему підготовки і розвитку кадрів;
 соціальну систему регіону;
 природну систему регіону.

Таблиця 1

Учасники та основні функції підсистем регіонального інноваційно-активного середовища

Підсистеми	Основні функції	Учасники
Наукова підсистема	Науково-технічний, інноваційний розвиток, генерація знань та наукове забезпечення функціонування РІАС	Науково-дослідні інститути, заклади вищої освіти, конструкторські бюро.
Виробничо-технічна підсистема	Впровадження науково-технічних, інноваційних розробок та результатів досліджень, а також прикладне забезпечення функціонування РІАС	Великі, середні та малі підприємства. Малі інвестиційні компанії. Технопарки, бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій.
Нормативно-правова підсистема	Регулювання правовідносин між учасниками інноваційної діяльності, захист інтелектуальної власності	Органи державної влади, юридичні та консультаційні центри, організації з захисту інтелектуальної власності.
Фінансова підсистема	Регулювання економічних відносин, пов'язаних з формуванням, розподілом і використанням фондів грошових коштів у зв'язку з реалізацією регіональних інноваційних проектів	Кредитні організації, інвестиційні компанії, банки, венчурні фонди.
Кластерна підсистема	Забезпечення конкурентоспроможного розвитку РІАС, об'єднання учасників інноваційної діяльності	Компанії ядра кластеру, компанії пов'язані за видом економічною діяльністю, інфраструктурні компанії.
Кадрова підсистема	Підготовка і перепідготовка кадрів у сфері науково-інноваційного менеджменту, технологічного аудиту, маркетингу та ін.	ЗВО, центри підготовки та перекваліфікації кадрів.
Зовнішньоекономічна підсистема	Забезпечення конкурентоспроможності на міжнародному ринку	Експортні компанії, торгово-промислові палати, організації з розвитку і підтримки експорту.

Регіональне інноваційно-активне середовище є соціальним і динамічним, взаємодія підсистем забезпечує постійну циркуляцію знань і інформації, фінансових потоків, мережева взаємодія і неформальна взаємодія. РІАС взаємодіє з факторами макросередовища і зовнішнього середовища. На регіональну інноваційну систему

впливають інші РІАС, національна інноваційна система та інші міжнародні чинники. Взаємодія з зовнішнім середовищем прискорює циркуляцію потоків знань всередині системи, що забезпечує велику швидкість появи інновацій.

Різноманіття факторів формує в кожному випадку індивідуальне регіональне інноваційно-активне середовище. Склад і структура РІАС залежать від галузевої спеціалізації регіону, продуктивності діяльності господарюючих суб'єктів в регіоні, рівня освітнього, науково-інноваційного та інституційного потенціалу.

Ідеальним є варіант, коли регіон самостійно визначає інструменти, які можуть забезпечити його інноваційний розвиток. Водночас завжди будуть мати місце ресурсні обмеження і доведеться обирати інструменти, найбільш адекватні щодо регіональної ситуації та визначених пріоритетів. Необхідно відмітити, що певний набір інструментів є у будь-якого регіону, навіть у якого немає бажаного рівня автономії та ресурсного забезпечення (українські регіони), а імпульси до інноваційного розвитку можуть бути надані навіть заходами, які не потребують значних ресурсних вкладень [3, с.3].

Регіональне інноваційно-активне середовище є частиною національної інноваційної системи. В рамках компетенції органів державної влади правила функціонування РІАС частково задаються на державному рівні. Також органи державної влади виконують координуючу роль по відношенню до регіонального інноваційно-активного середовища.

Однак, ініціатором і координатором процесу становлення та розвитку регіональних інноваційних систем мають виступити уряд та органи регіонального управління (місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування), створюючи ефективні умови для розвитку конкурентного ринкового середовища, як основної рушійної сили інновацій та інші рамкові умови для підвищення інноваційної активності суб'єктів господарювання [4, с 27].

При цьому успішність підтримки розвитку РІАС спостерігається тоді, коли:

держава своєчасно реагує на потреби РІАС, враховуючи підприємницький, географічний і історичний контекст;

держава здатна посилити роль основних факторних умов, навіть роль шансу може бути успішно застосована при зосередженні державних зусиль і коштів;

державні методи регулювання зосереджені на підтримці різних стадій життєвого циклу РІАС;

держава надає необхідну інфраструктуру для підтримки та розвитку РІАС;

Сукупність цілей і варіантів державного управління регіональною соціально економічною системою утворює концепцію розвитку регіону й довгострокову стратегію, під реалізацією якої організуються спеціальні фінансові механізми та відповідні системи управління [5, с. 117].

На нашу думку саме держава, що на регіональному рівні представлена органами державної влади та органами місцевого самоврядування повинна стати каталізатором розвитку інноваційно-активних середовищ, адже вона має важелі впливу на регіональну інноваційну політики та може створити умови для інтеграції всіх зацікавлених сторін з метою симбіотичної співтворчості та забезпечення інноваційного розвитку [6].

Висновки. Регіональне інноваційно-активне середовище є складною системою, яка складається з окремих підсистем, залежить від впливу багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів, головною метою якої є створення, поширення і комерціалізації нових знань і технологій. Однак на сучасному етапі розвитку регіональних

інноваційно-активних-середовищ, постає необхідність підтримки їх розвитку зі сторони держави.

Діяльність регіональних органів влади, спрямована на створення регіонального інноваційно-активного середовища, повинна розглядатися як комплекс взаємопов'язаних заходів з відбору найбільш перспективних наукових напрямків з урахуванням цілей створення, фінансових і матеріальних завдань об'єкта управління, а також правових та інших умов здійснення ефективної інноваційної діяльності. Застосування кластерного підходу у формуванні регіональної інноваційної системи є закономірним етапом розвитку економіки, а його повсюдне поширення можна розглядати як головну рису всіх високорозвинених економік.

Таким чином, встановлено, що на сучасному рівні розвитку формування РІАС ускладнюється низкою проблем, що визначають їх низьку ефективність. Рішення окремих питань по деяких напрямках не призведе до кардинальної зміни ситуації. Подолання комплексу позначених бар'єрів і труднощів повинно ґрунтуватися на системному підході. Крім того, виявлені проблеми повинні бути враховані як при розробці регіональної інноваційної політики, так і при формуванні моделі інноваційної системи регіону.

Подальші дослідження у цьому напрямку мають стосуватися методів управління регіональними інноваційно-активними середовищами та механізмів формування і використання інноваційного потенціалу регіонів. Актуальним також є питання щодо формування регіональної інноваційної політики та програм підтримки інноваційного розвитку регіонів з боку органів місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Федулова Л.І. Формування регіональних інноваційних систем у контексті принципів європейської інноваційної політики. Академічний огляд. 2014. № 1. С. 144-155.
2. Поручник А. М. Регіональна інноваційна система як основа підвищення міжнародного конкурентного статусу національних регіонів. Міжнародна економічна політика: наук. журн. 2006. №.5. С. 134-173.
3. Дегтярьова І. О. Інструменти інноваційного розвитку регіону: зарубіжний та вітчизняний досвід застосування. Державне управління: теорія та практика. 2010. № 1. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10diovdz.pdf>
4. Підоричева І.Ю. Актуальні питання розвитку національних і регіональних інноваційних систем. Наука та інновації. 2015. Т. 11, № 2. С. 20-30.
5. Дубницький В. І. Регіональна соціально-економічна система: теоретичні аспекти державного управління та процесу розвитку. Економічні інновації. 2012. № 51. С. 116-125.
6. Безгін К. С. Імплементация нелинейной парадигмы инновационного менеджмента. Економіка України, №9(670). – Київ, 2017. – С. 59-71.

REFERENCES

1. Fedulova L.I. Formuvannya regional'nih innovacijnih sistem u konteksti principiv evropejs'koї innovacijnoї politiki [Formation of regional innovation systems in the context of the principles of European innovation policy]. Akademichnij oglyad. 2014. № 1. P. 144-155.
2. Poruchnik A. M. Regional'na innovacijna sistema yak osnova pidvishchennja mizhnarodnogo konkurentnogo statusu nacional'nih regioniv [Regional innovation system as

a basis for increasing the international competitive status of national regions]. *Mizhnarodna ekonomichna politika: nauk. zhurn.* 2006. №5. P. 134–173.

3. Degtyar'ova I. O. Instrumenti innovacijnogo rozvitku regionu: zarubizhnij ta vitchiznyanij dosvid zastosuvannya [Tools of innovative development of the region: foreign and domestic experience]. *Derzhavne upravlinnya: teoriya ta praktika.* 2010. № 1. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10diiovdz.pdf>

4. Pidoricheva I.Y. Aktual'ni pitannya rozvitku nacional'nih i regional'nih innovacijnih sistem [Current issues of development of national and regional innovation systems]. *Nauka ta innovacii.* 2015. T. 11, № 2. P. 20-30.

5. Dubnic'kij V. I. Regional'na social'no-ekonomichna sistema: teoretichni aspekti derzhavnogo upravlinnya ta procesu rozvitku [Regional socio-economic system: theoretical aspects of public administration and development process]. *Ekonomichni innovacii.* 2012. № 51. P. 116–125.

6. Bezghin K. S. Implementatsiia neliniinoi paradyhmy innovatsiinoho menedzhmentu. *Ekonomika Ukrainy*, №9(670). – Kyiv, 2017. – S. 59-71.

Горлов Е.И., Безгин К.С.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ АКТИВНЫХ СРЕД НА РЕГИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ

Перспективы развития национальной экономики неразрывно связаны с экономическим и инновационным развитием регионов. В связи с этим формирование инновационно-активных сред на региональном уровне, построение национальной инновационной системы и, как следствие, экономическое развитие государства требуют активного участия регионов во внедрении инновационных процессов. Статья посвящена определению факторов, обуславливающих необходимость инновационного развития региона. Определен состав типичной региональной инновационно-активной среды, описаны ее подсистемы. Установлено, что основными подсистемами РИАС является научная и производственно-техническая подсистемы. Рассмотрены основные функции подсистем региональной инновационно-активной среды и определены основные участники каждой подсистемы. Определены внешние факторы, влияющие на развитие и функционирование РИАС и установлено, что именно государство, представленное на региональном уровне органами государственной власти и органами местного самоуправления, должно стать катализатором развития инновационно-активных сред.

Ключевые слова: региональное инновационное развитие, инновационно-активная среда, инновационная политика, инновации (2 рис., 1 табл., 6 лит.).

Horlov Y., Bezgin K.

FEATURES OF FORMATION OF INNOVATIVE ACTIVE ENVIRONMENTS AT THE REGIONAL LEVEL

Prospects for the development of the national economy is inextricably linked to the economic and innovative development of the regions. In this regard, the formation of innovation-active environments at the regional level, the construction of a national innovation system and, consequently, the economic development of the state require active participation of regions in the implementation of innovative processes. The article is devoted to

determining the factors that determine the need for innovation development of the region. The composition of a typical regional innovation-active environment is defined, its subsystems are described. It is established that the main subsystems of RIAE are scientific and production and technical subsystems. The main functions of subsystems of regional innovation-active environment were considered and the main participants of each subsystem were identified. External factors affecting the development and functioning of RIAE were determined and it was established that it is the state, at the regional level represented by public authorities and local authorities should become a catalyst for the development of innovation-active environment.

Key words: regional innovation development, innovation-active environment, innovation policy, innovation